

НАЦІОНАЛЬНА  
АКАДЕМІЯ НАУК  
УКРАЇНИ  
ІНСТИТУТ  
ФІЛОСОФІЇ

ФІЛОСОФСЬКА ДУМКА

---

SENTENTIAE

Спецвипуск

III (2012)

Християнська теологія  
і сучасна філософія

ВНТУ  
Вінниця  
2013

---

## Філософська думка

---

### Редакційна колегія

Свген БИСТРИЦЬКИЙ  
Олег БІЛИЙ  
Абдусалам ГУСЕЙНОВ (Росія)  
Отфрид ГЬОФЕ (Німеччина)  
Анатолій ЄРМОЛЕНКО  
Вахтанг КЕБУЛАДЗЕ  
Барбара КАСЕН (Франція)  
Микола КИСЕЛЬОВ  
Саймон КРИЧЛІ (Велика Британія)  
Анатолій ЛОЙ  
Віталій ЛЯХ  
Мирослав ПОПОВИЧ  
Сергій ПРОЛЕЄВ  
Марина ТКАЧУК  
Олег ХОМА  
Петер ШТОМПКА (Польща)

### Головні редактори

Мирослав ПОПОВИЧ  
Сергій ПРОЛЕЄВ

---

## Sententiae

---

### Редакційна колегія

Геннадій АЛЯЄВ  
Андрій БАУМЕЙСТЕР  
Ігор БИЧКО  
Ольга ГОМІЛКО  
Абдусалам ГУСЕЙНОВ (Росія)  
Отфрид ГЬОФЕ (Німеччина)  
Доменік ДЕКОТ (Франція)  
Сергій ЙОСИПЕНКО  
Барбара КАСЕН (Франція)  
Саймон КРИЧЛІ (Велика Британія)  
Юрій КУШАКОВ  
Олексій ПАНИЧ  
Сергій ПРОЛЕЄВ  
Володимир РАТНИКОВ  
Сергій СЕКУНДАНТ  
Марина ТКАЧУК  
Олександр ФІЛОНЕНКО  
Олег ХОМА  
Юрій ЧОРНОМОРЕЦЬ

### Головний редактор

Олег ХОМА

### Редакція спецвипуску

Відповідальні за видання  
Юрій ЧОРНОМОРЕЦЬ  
Олег ХОМА  
Відповідальний редактор  
Світлана ІВАЩЕНКО

Спецвипуск *Sententiae* журналу «Філософська думка» видається на основі спільного наказу Інституту філософії ім. Г. Сковороди НАН України і Вінницького національного технічного університету № 161/6 від 25.06.2010 р.

Дане число затверджене до друку рішенням Вченої ради Інституту філософії ім. Г. Сковороди НАН України № 14 від 18.12.2012 р.

Число підготоване у межах програми студій Міжуніверситетського центру історико-філософських досліджень «RENATUS» (ВНТУ)

### *Адреса редакції журналу «Філософська думка»:*

01001, Київ, Трьохсвятительська, 4  
Тел.: 044 278-39-78 ;  
e-mail: f\_dumka@ukr.net

### *Адреса редакції Спецвипуску Sententiae:*

Хмельницьке шосе, 95, Вінниця,  
21021, Україна  
Тел.: 0432 59-84-98  
e-mail: sententiae2000@gmail.com

© Інститут філософії НАНУ, 2013  
© Філософська думка, 2013  
© ВНТУ, 2013

<b>Майбутнє теології та перспективи релігійної освіти</b>	172	<i>Патріарх Кирил (Москва)</i> Теологія в постатеїстичній Росії: стан та перспективи
	181	<i>Митрополит Володимир (Київ)</i> Завдання православного богослов'я в Україні на сучасному етапі
	188	<i>Віктор Бондаренко (Київ)</i> Зближення світської та духовної шкіл в Україні: вимога часу та межі можливого
	195	<i>Єпископ Клімент (Київ)</i> Траєкторії розвитку богословської освіти
	200	<i>Тарас Добко (Львів)</i> Університет і богословська освіта в Україні: автономія знання та інтелектуальна потреба теології
	213	<i>Володимир Бурега (Київ)</i> Теологія в державних університетах: досвід Православних Церков Європи.
	220	<i>Ілля Бей (Київ, Запоріжжя)</i> Богословська освіта в Чехії та Словаччині: історія та сучасний стан
	234	<i>Юрій Решетніков (Київ)</i> Питання правового забезпечення богословської освіти в Україні
	241	<i>Віталій Хромець (Київ)</i> Нові форми інституалізації теології в світській системі освіти України
	248	<i>Ciprian Iulian Toroczka (Romania)</i> Ethical and Cultural Problems the Orthodox Theological Education in Romania Is Facing Today: A Brief Survey
	259	<i>Архімандрит Євфросин (Білаш) (Одеса)</i> Перспективи сучасної теологічної освіти в Україні
	<b>Рецензії</b>	265
Abstracts	272	

*Віталій Хромець*

## **НОВІ ФОРМИ ІНСТИТУАЛІЗАЦІ ТЕОЛОГІЇ В СВІТСЬКІЙ СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ**

---

Дискусії навколо питання статусу теології в науковому та освітньому просторі не вщухають, воно дедалі ширше обговорюється. Якщо для Західної Європи – це здебільшого пошук нових привабливих форм присутності теології в університеті, розгляд нових викликів для церкви та суспільства, на які повинно реагувати теологічне знання, то для країн колишнього Радянського Союзу – це питання, в першу чергу, інституалізації теології. Йдеться про пошуки форми її присутності в освітньому та науковому просторах. Новий імпульс процесу інституалізації теології надала постанова Кабінету Міністрів України №267 від 17 березня 2011 року. Цією постановою Уряд запровадив розмежування богословів за конфесійною ознакою. Дана постанова змінює перелік спеціальностей, за якими готуються бакалаври, спеціалісти та магістри (Постанова №267 від 17.03.2011 «Про внесення змін до переліків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2006 р. №1719 та від 27 серпня 2010 р. № 787»). Цими змінами унеможливилася практика отримання ліцензії на підготовку теологів без зазначення конфесії.

Практика показала, що навчальні заклади, які отримали ліцензію до змін, і далі продовжують підготовку теологів без прив'язки до конфесії. Але коли ліцензія закінчиться, ймовірно, що Міністерство освіти, науки може зобов'язувати проходити процедуру ліцензування за тими вимогами, які висувуються відповідно до змін 2011 року. Першу ліцензію в країні на надання освітніх послуг у підготовці бакалаврів зі спеціальності "богослов'я (теологія із зазначенням конфесії)\* 6.020304" була отримана 11 травня 2012

року Класичним приватним університетом м. Запоріжжя. Саме зміни до постанови та отримання першої ліцензії на основі цієї постанови можна вважати новим етапом становлення університетської теології.

До обговорення долучилися як противники конфесійної теології у ВНЗ, так і її прихильники. Лунають також помірковані думки. Також важливо відмітити, що окремими авторами пропонується пошук форм співпраці світських та релігійних навчальних закладів у підготовці теологів.

Застереження щодо конфесійної теології у світських ВНЗ висловлює Ю. Вестель у своїй статті «Теологія як наука і предмет викладання: на шляху до концепції світської теологічної освіти в Україні». Натомість, Ю. Чорноморець відстоює конфесійний зразок теології, але у статті «Яке майбутнє теології в Україні?» автор вказує на проблемні місця присутності теології в університеті. В статті О. Горкуші «Теологія в освітньому ракурсі» розвивається точка зору, що лише конфесійна теологія може називатися теологією, але її присутність у світському ВНЗ може мати, з точки зору автора, зворотній ефект. Тому потрібно обмежитися лише інформативним викладом. Цікавими і корисними є розмірковування архімандрита Євфросина (Білаша). Він у своїй статті «Деякі зауваження про перспективи сучасної богословської освіти в Україні», крім багатьох інших цікавих моментів, вказує на продуктивність співпраці світської та духовної систем освіти в контексті підготовки богословів. У цьому зв'язку важливим є розмежування форм теології в університеті та семінарії. Спроба розмежування була здійснена у попередній нашій статті «Види та форми християнської богословської освіти: огляд світової практики».

Мета даної статті – це спроба віднайти нові форми присутності конфесійної теології у світській системі освіти.

Хоча на даному етапі в Україні ліцензувати та акредитувати не/позаконфесійну теологію у ВНЗ неможливо, але залишаються ще прихильники світської теології у ВНЗ України. Такий погляд відстоює Ю. Вестель. Вказуючи на своє розуміння теології, він пише: «Відразу треба зробити два зауваження. По-перше, хоча існує не лише християнська теологія, а принаймні ще дві: юдейська і мусульманська, тут ми говоритимемо переважно про християнську (саме вона буде матися на увазі «за умовчанням»). По-друге, підкреслимо: мова піде саме про світську, а не конфесійну теологію (яка викладається і розвивається у церковних духовних закладах), себто про таку теологію, яку є сенс викладати і вивчати в акредитованих державою ВНЗ і з якої можна захищати наукові роботи; інакше кажучи, про наукову, “об’єктивну” теологію, незалежну від церков, конфесій, деномінацій, ідеологій тощо» [Вестель, 2012].

Тези Ю. Вестеля – це не що інше, як парадокс: спочатку стверджується, що під теологією можна розуміти теологію християнську, ісламську, іудейську, а потім вказується, що іде мова про світську теологію, неконфесійну теологію. Виходить, що світська теологія – це підведена до спільного знаменника теологія християнських конфесій. Такий варіант нагадує пошуки універсальної релігії епохи Відродження, або природної релігії в епоху Просвітництва, чи навіть зразки ліберальної теології XIX-XX століть. Можливо цю теологію можна назвати світською, не церковною, але те, що вона деїдеологізована, то це не так. А Ю. Вестель висуває до світської теології, крім усього іншого, вимогу незалежності від ідеологій. Можливий іще один варіант розуміння цих тез: що іде мова

про узагальнений виклад християнських понять, концептів, цінностей. А коли згадати розуміння Ю. Вестелем теології, яку він називає науковою та об'єктивною, тоді ми відриваємося від ґрунту теології і дрейфуємо у бік релігієзнавства. Якщо ми наполягаємо на тому, що такий зразок теології може бути в університеті, то виходить, що мова іде навіть не про релігієзнавство (бо воно орієнтоване на вивчення всіх релігій), а про християнознавство. Наскільки такий варіант теології потрібний світському університету – це окрема дискусія. Але, називаючи такий варіант теологією, як пропонує Ю. Вестель, означає входити у логічне протиріччя. Тому відрізняючи теологію від філософії та релігієзнавства, ми можемо несуперечливо говорити лише про конфесійну теологію.

«Та конфесійна теологія, яка не намагається завуалювати чи приховати своє релігійне походження (у чому і проявляється її щирість, що знезброює поборників ідеологічних зловживань), може виявитися цікавою (та прижитися) і в світському освітньому просторі, залежно від професійних інтересів майбутніх фахівців. Та іншого придатного шляху оприсутнення конфесійної теології в сучасному українському освітньому просторі ми не бачимо» [Горкуша, 2012]. Цю думку висловлює О. Горкуша, але далі висловлює і певні застереження з цього приводу; «...зрештою, розчаклування “свободи вибору” особистості з-поміж великої сукупності тих ідеологічних продуктів, раціонально оцінити цінність яких вона не може внаслідок своєї недоосвіченості, не додадуть гідності релігійній (конфесійній) теології, якщо така спробує увійти в світську систему освіти з іншою, ніж інформативно-ознайомча, метою» [Горкуша, 2012]. Розмірковування автора наштовкують на необхідність розмежування форм присутності теології в університеті. Перша форма присутності – це підготовка фахівців з теології на рівні бакалавра, спеціаліста, магістра, яка, як ми вже писали вище, можлива лише за конфесійним спрямуванням. І якщо буде ліцензований напрямок «теологія» і буде зазначено конфесію: «Православ'я», «Католицизм», «Англіканство» тощо, то, вступаючи на навчання, абітурієнт буде проінформований, що його, якщо він вступить, будуть готувати як православного, католицького чи іще якогось іншого теолога. І він приймає рішення, і його ніхто не може змусити до вступу на теологічне відділення. У даному випадку забезпечується плюралізм світського вищого навчального закладу. Людина може вступати і на соціолога, і на психолога, але тоді вона не може очікувати, що її будуть готувати як філолога. Вільний вибір забезпечується на рівні вибору освітньої програми, але студент не може потім на сто відсотків обирати зміст свого навчання протягом наступних чотирьох років. Можна іти далі і запитувати, а наскільки свідомим є вибір у сімнадцять років, коли людина обирає майбутній фах теолога. Це саме питання можна поставити і з приводу будь-якого іншого фаху – юриста, економіста, філолога тощо. Головне, що особу ніхто не змушує стати теологом – це її вільний вибір. Тим і відрізняється присутність теології у вищих навчальних закладах від теологічної освіти у середній школі. Перша – необов'язкова, а від останньої школяр чи його батьки відмовитись не можуть. Тому питання вивчення релігії в середній школі стоїть значно гостріше.

Інша форма присутності теології у ВНЗ – як дисципліни за вільним вибором студента. Це означає, що студентам може бути запропонований теологічний предмет, на який він записується за власною згодою. І коли це буде, наприклад, предмет «Православна теологія», і на нього запишеться достатня кількість

студентів, що дасть змогу створити навчальну групу, то викладач зможе працювати з зацікавленими студентами і сповіщати істини православ'я. У цьому випадку не порушується принцип плюралізму та світськості, бо студент сам вирішує, який предмет йому слухати. І коли він вже записався на теологічний предмет, то можна не обмежуватися чисто інформаційним викладом, а й сповіщати про екзистенційні виміри православної чи якоїсь іншої теології.

Крім пошуку форм, потрібно також звертати увагу і на змістовні аспекти присутності теології у ВНЗ України. «Сьогодні блукання теології в пустелі невизначеності досягли критичної точки. Держава запропонувала певне місце серед інших наук та класифікацій спеціальностей. Цим самим держава мимоволі спонукає університети та церкви до пошуку тієї форми, в якій може існувати в Україні теологія як наука і спеціальність. Це визнання є певним викликом для самих теологів, а також для їхніх найближчих співбесідників у науковому дискурсі – філософів і релігієзнавців» [Чорноморець, 2012]. У цій промовистій цитаті Ю. Чорноморця, який вже давно заявив про свою ідентичність «православного теолога», вказується, що немає чітких відповідей, а є відкрита для дискусії проблема.

Здавалося б, можна перенести досвід інших країн, де теологія є в університетах, але це вирішує лише формальний бік питання, бо всі розуміють делікатність питання введення теології; важко навіть віднайти паралель з іншою сферою, яка б вимагала такої делікатності. Крім того, теологічні факультети більшості університетів переживають не найкращі часи.

Якщо надавати підготовку особам, які потім будуть священиками, тоді університетська теологія буде дублювати, у наших реаліях, семінарію. «Особливо цікавим є створення та підтримка богословських факультетів у тих містах, де на даний момент діють семінарії. Вони би перетворилися у своєрідний підготовчий плацдарм для тих, хто, навчаючись на богословських факультетах, хотів би присвятити своє життя Церкві і стати її служителем. Саме тут такі студенти продовжують жити згідно з внутрішнім розпорядком під керівництвом досвідчених духівників, брати участь і удосконалюватися в практиці богослужіння, вивчати спів і інші дисципліни, які не входять у загальний курс занять в університеті. Природно, що в семінаріях повинні бути створені всі необхідні умови для духовного життя, молитви і підготовки до майбутнього служіння, наукової роботи студентів та підготовки до університетських занять» [Билаш, 2012].

Без співпраці з церквою відкриття богословських факультетів при світських навчальних закладах видається малоперспективним. Можлива ситуація, коли в університеті готують православних теологів, а православна церква їх такими не вважає. Але крім розмежування за студентським складом, в семінарії навчаються й ті, хто хоче рукопокладатися, а в університеті – ті, хто хоче служити церкві без рукопокладення; між церквою та богословським факультетом має бути динамічна співпраця, навчальний процес повинен відрізнятися на змістовному рівні – богослов'я в семінарії повинно відрізнятися від богослов'я в університеті. І відрізнятися воно має за функціональним застосуванням отриманих знань, умінь та компетенцій. У статті «Види та форми християнської богословської освіти» ми вже вказували на відмінності семінарського та університетського богослов'я. Відсутність розмежування між цими двома контекстами богослов'я може призвести до хворобливої і безперспективної конкуренції. Для того, щоб цього

не відбувалося, важливим є підписання генеральної угоди між церквами, релігійними організаціями та Міністерством освіти і науки України про принципи богословської підготовки у світських вищих навчальних закладах. Угода має надати фундамент та окреслити рамки підготовки конфесійних теологів у світському університеті. А далі університет, в якому розпочинається підготовка теологів, має підписати договір про співпрацю з духовним навчальним закладом, що регіонально розміщується поряд із розташуванням університету. І додатком до договору може стати документ, у якому буде визначена траєкторія підготовки, котра б не дублювала підготовку семінарії чи академії. Це вкрай важливо для динамічного розвитку богословських факультетів чи відділень, бо найбільш природне застосування випускників-богословів світського навчального закладу є саме церковна сфера. У даному випадку йдеться про присутність дипломованих фахівців у сфері конфесійного богослов'я. Але присутність теології в університеті може бути і в інших формах. Наприклад, за рахунок варіативної складової навчального плану може бути передбачене додаткове теологічне навчання – це коли студент отримує основний свій фах (соціолога, психолога, педагога тощо), а за рахунок варіативної складової навчального плану в рамках 32 кредитів слухає теологічні дисципліни, які по закінченню навчання фіксуються у його додатку до диплома. А студент, окрім диплома, отримує сертифікат, де зазначається, що він має додатковий другий фах теолога. Звичайно, підбір дисциплін за такою формою навчання має бути орієнтований на прикладні аспекти. І додаткове теологічне навчання може і не бути розмежоване за конфесіями, там можуть бути представлені у порівняльному зрізі основні напрямки християнства.

Ще одним варіантом може стати теологічне навчання на основі паралельного навчання. Така форма відпрацьовується у деяких ВНЗ України, у тому числі і в НПУ ім. М.П. Драгоманова. На програми паралельного навчання можуть бути зараховані студенти українських ВНЗ, які закінчили 2 чи 3 курс (умовою навчання є статус студента). Тобто студент здобуває фах соціолога, психолога, педагога тощо, але паралельно на заочній формі отримує інший фах. І тут може бути запропонований на основі напряму філософія зі спеціалізацією «теологія». З отриманням диплому бакалавра філософії з кваліфікацією: викладач філософських та теологічних дисциплін у середніх закладах освіти. Такий випускник може працювати у школі і викладати курси етика, естетика, основи художньої культури, основи християнської етики. Підкреслюємо, по закінченню навчання особа отримує диплом бакалавра. Термін навчання 2 роки. Термін скорочується за рахунок перенесення у додаток до диплома загальноосвітніх дисциплін, які студент вивчає за основним фахом.

Ще одним варіантом може стати теологічне навчання в системі перепідготовки кадрів з отриманням диплому спеціаліста (повна вища освіта) про закінчення другої вищої освіти. Наприклад, в НПУ ім. М. П. Драгоманова вже здійснюється підготовка фахівців для отримання кваліфікації «викладач релігієзнавчих дисциплін у вищих навчальних закладах». У наступному році ми плануємо здійснити набір групи, яка би по завершенні навчання отримала диплом з кваліфікацією «викладач теологічних дисциплін у вищих навчальних закладах». На другу вищу може вступити будь-яка особа, котра має диплом державного зразка не менше бакалавра.



Важливою формою присутності теології в освітньому й науковому просторі є можливість захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата та доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я. Вже відкрита аспірантура, та найближчим часом планується відкриття докторантури та спеціалізованої вченої ради по захисту дисертацій за цією спеціальністю. Крім того, захистити кандидатську дисертацію по теології можуть особи, які мають будь-який диплом про завершену вищу освіту (спеціаліста чи магістра). Якщо це диплом не по спеціальності теологія чи філософія, особа має здати два додаткові кандидатські екзамени. Захищаючи докторську дисертацію по теології, людина повинна мати будь-який диплом кандидата наук (якщо це зарубіжний диплом він має бути переатестований в установленому порядку). У цьому контексті можлива також співпраця світського ВНЗ та церкви. Якщо захищається викладач духовного навчального закладу, паралельно в спецраді може працювати церковне журі, яке уповноважене за результатами захисту надавати ступінь церковного кандидата богослов'я.

Як ми бачимо, варіантів оприсутнення теології у світській системі освіти є досить багато.

Це може бути підготовка бакалаврів, спеціалістів, магістрів за напрямком та спеціальністю теологія (з зазначенням конфесії). Це може бути додаткове навчання за рахунок варіативної складової навчального плану з можливістю отримання додаткового фаху теолога. Також можливим є отримання теологічної освіти за програмою паралельного навчання. Підсумком навчання має стати отримання диплому бакалавра філософії з зазначенням кваліфікації «учитель філософських та теологічних дисциплін у середніх закладах освіти». Інший варіант – це отримання диплому спеціаліста в системі перепідготовки кадрів з зазначенням кваліфікації «викладач теологічних дисциплін у вищих навчальних закладах». Крім того, є можливість захистити дисертацію і отримати диплом кандидата та доктора філософських наук по спеціальності 09.00.14 – богослов'я. Тобто в Україні створені передумови формування системи теологічної освіти і науки. Майже одностайно більшість експертів сходяться на думці, що теологія повинна розвиватися лише або переважно в її конфесійних формах, але це неможливо без тісної співпраці з церквами та релігійними організаціями, оскільки такий варіант дозволяє більш якісно визначити зміст освіти та відкрити природне поле застосування теологів. Україна підійшла впритул до формування унікальної моделі теологічної освіти і науки. У найближчій перспективі це має призвести до перетворення спорадичних форм співпраці зацікавлених осіб на повноцінну комплексну систему відтворення теології засобами вищої освіти.

ДЖЕРЕЛА:

Постанова №267 від 17.03.2011 «Про внесення змін до переліків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2006 р. №1719 та від 27 серпня 2010 р. № 787» [електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=267-2011-%EF>.

Богословие в Украине стало профессией (06.06.2012) [електронний ресурс] // Режим доступу: [http://www.religion.in.ua/news/ukrainian\\_news/16645-bogoslovie-v-ukraine-stalo-professiej.html](http://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/16645-bogoslovie-v-ukraine-stalo-professiej.html).

*Архимандрит Евфросин (Билаш)*. Некоторые мысли о перспективах современного богословского образования в Украине (26.10.2012) [електронний ресурс] // Режим

доступа: <http://orthodoxy.org.ua/content/nekotorye-mysli-o-perspektivakh-sovremenno-go-bogoslovskogo-obrazovaniya-v-ukraine-58581>

*Вестель Ю.* Теологія як наука і предмет викладання: на шляху до концепції світської теологічної освіти в Україні (14.08.2011) [електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/daycomment/11403-teologiya-yak-nauka-i-predmet-vikladannya-na-shlyahu-do-konceptsiyi-svitskoyi-teologichnoyi-osviti-v-ukrayini.html>.

*Горкуша О.* Теологія в освітньому ракурсі (5.12.2011) [електронний ресурс] // Режим доступу: [http://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian\\_zmi/13393-teologiya-v-osvitnomu-rakursi.html](http://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/13393-teologiya-v-osvitnomu-rakursi.html)

*Хромець В.* Види та форми християнської богословської освіти: огляд світової практики (1.07.2011) [електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.religion.in.ua/main/analitica/10621-vidi-ta-formi-xristiyanskoyi-bogoslovskoyi-osviti.html>.

*Чорноморець Ю.* Яке майбутнє теології в Україні? (24.09.2012) [електронний ресурс] // Режим доступу: [http://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian\\_zmi/18395-yake-majbutnye-teologiyi-v-ukrayini.html](http://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/18395-yake-majbutnye-teologiyi-v-ukrayini.html)

---

***Віталій Хромець**, кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, викладач кафедри богослов'я Київської духовної академії і семінарії*

---